

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Siyer Yayınları: 438

Tarih: 14

Eser Adı

Doğu'dan Gelen Felaket: Moğol İstilas

Yazar

Dr. Abdulkadir Turan

Yayın Yönetmeni

Muhammed Ensar Sözgen

Editör

Ayşenur Sözgen

İç Tasarım

Siyer Grafik

Kapak

Muhammed Onur Özçelikçi

Baskı

PLT Kağıt Matbaa Ajans Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

İstasyon Mah. 1440 Sok. No:11-C/68

Küçükçekmece / İstanbul | Tel.: 0552 339 51 34

Sertifika No: 73787

1. Baskı: Aralık 2023

ISBN: 978-625-6766-40-2

Nişanca Mah. Zekaidede Sk. No: 22 Eyüpsultan/İstanbul

Tel & Fax: (0212) 544 76 96 – (0212) 544 58 46 • Wp Hattı: (0546) 544 76 96

Sertifika No: 22574

www.siyerkitap.com | satis@siyeryayinlari.com

Doğu'dan Gelen Felaket

MOĞOL İSTİLASI

Abdulkadir Turan

Abdulkadir Turan

1970 doğumlu yazar, lisans eğitimini Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Edebiyat Öğretmenliği Bölümünde tamamladıktan sonra uzun yıllar edebiyat öğretmenliği yaptı. Eğitim alanında çok sayıda eser kaleme aldı. Yüksek lisansını Sakarya Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nde Toplumsal Yapı ve Sosyal Değişim Analizleri alanında bitirdi. Tarih sahasında Müslümanların Haçlılara karşı mücadelesi, Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddîn-i Eyyûbî Dönemleri üzerinde yoğunlaştı. Bu alanda çok sayıda çalışması, kitabı yayımlandı. "Nûreddin Mahmud Zengi ve Devri" başlıklı doktora tez çalışmasını yine Sakarya Üniversitesi'nde tamamladı.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	8
Ön Söz	9
Giriş.....	11
Kaynaklara Özce Bakış.....	15
Coğrafyaya Özce Bakış	18

Birinci Bölüm TARİHSEL ARKA PLAN

Hârizmşahlar Devleti	23
Karahıtaylar Devleti	34
Moğolistan ve Cengiz Han	37

İkinci Bölüm CENGİZ'İN BATI SEFERİ YA DA DOĞU İSLÂM DÜNYASININ KIYAMETİ

Cengiz'in Orduları ile İlk Karşılaşma	40
Cengiz'in Tüccarları	44
Halife Nâsır-Lidînillâh mı Moğolları Davet Etti?.....	49
Hârizmşah Alâeddin Muhammed'in Sorunları.....	51
Cengiz'in Ayakları İslâm Dünyasında	57
Alâeddin Hârizmşah'ın Aldığı Tedbirler	61
Otrar Katliamı	63
Melik Timur'un Kahramanlığı.....	66
Terken Hatun'un İhaneti	70
Buhara Katliamı ve Buhara'nın Tahribi	72
Semerkant Katliamı.....	78
Sultan Alâeddin Muhammed'in Kaçışı ve Akıbeti	83
Hârizm'in İstilasası	85
Tirmiz ve Belh Katliamı.....	91
Horasan'ın İstilasası	93
el-Muğarribe (Garba/Batiya Yönelen Moğollar) Grubu ve Katliamları ...	97
el-Muğarribe Grubu ve Eyyûbiler.....	106

Merv'in İmhası	108
Nişâbur Katliamı	116
Herat Katliamı	120
Celâleddin Hârizmşah'ın Gazne'ye Sığınması	122

Üçüncü Bölüm

CELÂLEDDİN'İN TARİH SAHNESİNE ÇIKMASI

Celâleddin'in Akibeti ve Gazne'nin İstilas	131
Afganistan'ın İstilas	132
Kâlyûn ve Feyvâr Kalelerinin İstilas	133
Gûr, Gerşistan (Gurcistan) ve Feyrûzkûh'de Yaşananlar	135
Seyfrûd Kalesi'nin Direniş	137
Garşistân (Garcistân) ve Diğer Kalelerin Vakaları	140

Dördüncü Bölüm

CENGİZ'İN ÖLÜMÜ VE ÖGEDEY DEVRİ

Çarmuğan Noyan'ın Batıya Gönderilmesi	146
Sistan ve Nimrûz'un Moğollar'a Karşı Direniş	148
Moğollar'ın Hindistan'a Yönelmeleri	149
Ögedey'in Ölümü	151

Beşinci Bölüm

MOĞOLLARDA TORUNLAR DÖNEMİ

Güyük Dönemi	158
Mengühan Dönemi ve İslâm Aleminin Yeniden İstilas	160

Altıncı Bölüm

CELÂLEDDİN'İN HİNDİSTAN'DAN DÖNÜŞÜ

İsfahan Çevresinde Moğollarla Karşılaşma	172
Gıyâseddin'in Sonu ve Celâleddin'in Rakipsiz Kalması	176
Abbâsî Halifeliğinde Sonuçsuz Değişim	178

Yedinci Bölüm

EYYÛBÎLERİN MOĞOL SİYASETİ

Celâleddin'in Batı'ya Yöneliş ve Yassı Çemen Savaşı	205
Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun İstilas	210
Batı'dan Gelen Musibet	221

Sekizinci Bölüm İKİNCİ CENGİZ: HÜLÂĞÜ

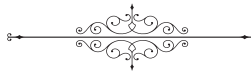
Haşhaşiler ve Moğollar	234
Haşhaşilerin Moğollar'a Karşı Mücadelesi	240

Dokuzuncu Bölüm BAĞDAT'IN İSTİLASINDAN ÖNCE İSLAM DÜNYASI

Moğol İstilasında Anadolu	253
Moğol İstilasında Malatya ve Çevresinde Yaşananlar	266
Çukurova Ermenileri ve Moğollar	270
Bağdat'ın İstilasından Önce Şam	276
Medine'de Deprem ve Volkanik Patlamalar	288
İstila Öncesinde Bağdat	290

Onuncu Bölüm BAĞDAT'IN İSTİLASI

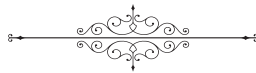
Bağdat'ın Kuşatılması.....	308
İstiladan Sonra Bağdat	322
Bağdat'ın Çevresinde Yaşananlar	323
Bağdat'ın İstilasına Karşı Meyyâfârikîn'de Direniş	327
Aynicâlût ve Humus Zaferleri	339
el-Melikü'n-Nâsir'in Çaresizliği	345
Mardin'in İstilasası	350
Moğollar Halep Önlerinde	352
Aynicâlût Zaferi	366
Moğollar'a Son Darbe: Humus Zaferi	374
Moğollar'ın Bölünmesi ve Müslümanların Mısır'da Bütünleşmesi	379
Musul'un Akıbeti.....	385
Sonuç ve Değerlendirme	391
Kaynakça	395

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
d.	: Doğumu
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
HŞ	: Hicrî Şemsî Takvim
hızl.	: Yayına hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: Diyanet İslam Araştırmaları Merkezi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
tkd.	: Takdim
tsh.	: Tashih
t.y.	: Tarih yok
yy.	: Yayınevi yok

ÖN SÖZ

Moğol istilasını yaşamakla duymak arasında nasıl bir fark vardır? Bunu hiçbir zaman bilmeyeceğiz. Ama Moğol istilasını bir iki eserden okumak ve kaynaklarda ayrıntıları arasında dolaşmak arasında bariz bir fark vardır. Bu zehir sarısı gibi bariz farkı, bizzat gördüm.

Daha önce İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr gibi İslâm tarihçilerinden bu istilayı okumuş ve dehşeti karşısında sarsılmıştım.

Ne var ki bizim neslimiz, modern Batı istilasını ile ilişkili olarak dikkatini hep Haçlı istilasına vermiştir. Bundan dolayı o okumalar, beni Haçlı zulmü kadar uzun süreli bir etki altında bırakmadı.

“Selâhaddin Sonrası Eyyûbîler” kitabının yazımı sırasında Haçlı istilasının dehşetini atlatmak üzere iken soluğu Moğol istilasının dehşetinde aldım.

Dillerin anlatmaktan, kalemlerin yazmaktan aciz kaldığı bu istilanın dehşetini önce Hârizmşahlılarda hissettim. Onlar kimdi, nasıl insanlardı? Sorumun cevabı, beni Moğol istilasına götürdü.

İstila ile ilgili kaynakların arasına daldıkça içimden ne okumak ne anlatmak geldi. Hakikaten hem okumak hem anlatmak için kendimi her safhada zorladım. Her safhada biz Müslümanlar olarak bunu yaşamış olamayız, dedim.

Kalemim elbette o dehşeti size kamilen duyurmakta aciz kaldı. Belki onu size duyurmakta bir sakınca gördüm de mümkün oldukça sathi anlattım. Ama ona karşı dehşetin arka planını size duyurmak ve yaşananların nedenlerini sizin zihninizde berraklaştırmak için elimden geleni yaptım.

Sanırım ilk kez bir tarihçi, Batı istilasının, benzerlik açısından Haçlı istilasından öte, Moğol istilasına yakın olduğunu benim mukaddimemdeki vurgumla ifade ediyor.

Bu, geç kalınmış ama doğruluğundan zerre kadar kuşku duymadığım bir tespit. Geleceğin algıları Batı propagandası ile bozulmamış, özgür tarihçileri, bunu elbette yazacaklar ve tarih okuyucuları onları elbette anlayacaklardır.

Meselenin İslâm dünyası içi yanlarına gelince daha önce duyduklarımın doğruluğuna inanmak istemedim. Lakin gerçeklikten de kaçamadım. Bu hususta vicdanımı asla bozmadığımı temin ederim.

Eserde anlattığım hiçbir ayrıntı bir İslâm âleminin bir tarafını gözden düşürmek veya hak etmediği kadar yüceltmek amacıyla yer almamıştır. Sadece bugünün yanlışlarından korunmak için dünün doğrularını mü'min tanıklığı ile işledim.

Eserde akademik tarzı sürdürdüm. Okuyucularımın ifade etmeseler de bu tarzdan dolayı bana öfkelenediklerini biliyorum. Lakin doğruların kanıtlarıyla birlikte anlaşılması için bunu yapmak zorundaydım.

Yazdıklarımın doğruların duyurulmasına, yanlışlarının anlaşılmasına vesile olmasını ümit ediyorum.

Dr. Abdulkadir Turan

Aralık 2023/İstanbul

GİRİŞ

Orta Asya bozkırları, İslâm fetihlerinden önce Sâsânî ile Çinliler arasında sıkışıp çatışma alanı olmuş ve kalkınma imkânlarından yoksun kalmıştı.

Farklı cihetlerden iki gücün baskısına maruz kalan Türkler için büyük devlet olmak, belki bir ütopyaydı.

Türklerin büyük boylardan oluşması, her zaman devletler kurmalarına imkân oluştururken boylar arasındaki çatışmalar ve hakanların ölümünün ardından oğullar arasında cereyan eden kardeş kavgası, Türkistan'da Çin ve Sâsânî büyüklüğünde devletler kurmayı zorlaştırıyordu. Kimi devletler, engelleri aşıp zaman zaman hatırı sayılır bir büyüklüğe ulaşıya da henüz büyümesini tamamlamadan bölünüp çöküyordu.

İslâm, Sâsânî'yi ortadan kaldırınca Türkistan'da nispeten büyük devletler kuruldu. Ama söz konusu devletlerin de bir ideal dünyası yoktu ve kardeş kavgası gibi büyümeyi engelleyen bir sorunları vardı. O devletlerden Karahanlılar, İslâm'ın saflarına geçince bölgenin dinî yapısıyla birlikte, siyasi yapı ve medeniyetle ilişkisi de hızla değişti. Bölgede güçlü bir medenileşme süreci başladı. Orta ve Doğu Türkistan, baştanbaşa medeni şehirlerle donandı. Türkistan, Orta ve Doğu Asya kıtasının en kalkınmış bölgesine dönüştü.

İlmî donanım ve ekonomik kalkınma gibi iki önemli unsuru aynı anda barındıran bu kalkınma, Doğu ve Orta Türkistan'ı Doğu Asya'nın büyük nüfusuna sahip Moğollar ve Çinliler için çekim noktasına dönüştürdü. O ülkelere yönelik

fetihlerin tamamlanmaması, onları İslâm için bir tehdit olarak bırakmıştı. İslâm yurdundaki iç bölünme (tefrika), Müslümanların zenginliklerini savunmasız bırakınca söz konusu tehditler cesaret buldu.

Komşu ülkeleri İslâm ülkeleri için tehdit yapan birinci unsur, İslâm'ın beşerî iktidarlara sınırlandırma ve toplumları adaletle buluşturma faziletiydi; ikinci unsur ise İslâm'la buluşan her ülkenin İslâm'ın oluşturduğu sinerji ve İslâm medeniyetinin birikimiyle çok kısa sürede büyük bir ekonomik kalkınmaya konu olmasıydı. Bu unsurlardan ilki Müslüman ülkelerin komşularına yönelik bir tehdit oluşturup onları komşu İslâm ülkesine karşı teyakkuza tutarken ikincisi komşu ülkelerin İslâm ülkesini zayıf bulunca onun zenginliklerine göz dikerek istila emellerine yönelmelerine yol açıyordu.

Milâdî 13, Hicrî 7. yüzyılın eşiğinde Doğu ve Orta Türkistan; Moğol ve Çin karşısında söz konusu iki yönden de tehdit altında sayılırdı. Bu tehditleri bertaraf etmenin yolu, o ülkelerin fethedilerek İslâm hudutları içine alınmasıydı. Bunun için de Orta ve Doğu Türkistan'da Müslümanların bütünlük içinde bulunmaları gerekiyordu.

İslâm'ın siyasal olarak karşılaştığı ilk büyük ve sinsî tehdit (bir tür siyasal şeytan), akrabalığa iyilikte bulunmak yönündeki İslâmî tavsiyenin suiistimal edilip hanedan üretmek için kullanılmasıdır.

İslâm, akrabaya iyiliği tavsiye eder; bir oğlun babasının ardından başa geçmesini de haram kılmaz. Lakin takvanın bir kenara bırakılıp akrabalık bağının temel bağ hâline getirilerek bir devlet nizamına dönüştürülmesi kabul edilemez. Bu nizamı İslâm yurdunda Emevîler başlatmış; Abbâsîler sürdürüp Asya'da Hint-İran kültürünün insanları irsî bir sınıfsallıkta gören anlayışı ile bütünleştirmişlerdir.

Türkler Müslüman olduklarında, kendi mazilerinde de var olan bu nizamı sürdürdüler. Ama Türk dünyasında ikinci bir sorun daha vardı: Emevî ve Abbâsîlerde veraset sistemi

nispeten evlâd-ı ekber (büyük oğul) etrafında, az çok istikrar kazanmışken Türklerde de bu bilinmekle birlikte devletin oğullar arasında bölünmesi, ülkeyi her hakanın ölümünde parçalama ve çatışma ile yüz yüze bırakmıştır.

Öte yandan İslâm'ın evrenselliği, önce İran ve ardından Türkistan'da kavim köklerinde bulunan "cihan sultanlığı/hükümdarlığı" ideali ile bütünleştirildi hatta o idealin çıkarı için özünden koparılıp dönüştürüldü. İslâm'ın insanlık lehine olan evrenselliği, o görünüm altında bir şahıs ve hanedanın kişisel/bencil dünya iktidarına evirildi.

Güçlü İran edebiyatı her sultanı, "cihan sultanı" diye yücelterek etrafındaki Müslüman emîrliklerin topraklarına girmeye, onlar üzerine tahakküm kurmaya yöneltiyordu. Görünen hedef, bu iç sürecin tamamlanması durumunda sultanın dünya fethine yönelmesi ve teşvik amaçlı farazi unvanının gerçeğe buluşmasıydı. Hâlbuki bu hedef, pratikte hiçbir zaman Müslümanlar arası bir iç çatışmadan ötesini getirmede. Zira hiçbir sultan o iç süreci tamamlayacak kadar uzun ömürlü değildi, her biri o hedefe tam da ulaştığını düşündüğü noktada öldü veya öldürüldü. Sonra süreç, bir daha başlamak üzere neredeyse sıfır noktasına döndü.

Bu, bir türlü tamamlanmayan döngüden gerekli dersler çıkarılmayınca Müslümanlar, yüzyıllar boyu İran-Türkistan havzasında iç çekişme çıkmazında kaldı. Özellikle Türkistan halkları, bundan yoruldu ama Irâk-ı Acem ve Horasan bürokrasisi, kendisini yaşatan bu oyunu her seferinde kurmaktan bıkip usanmadı.

"Hanedanlık-devletin kardeşler arasında bölünmesi-cihan devleti ideali üçlüsü"; İslâm'ın aleyhine buluşunca Müslümanlar, doğuda ulaştıkları donanım ve kalkınmayı, ilerleyişte istikrar bulan bir kurumsal yapıya dönüştüremediler.

Bu hâl içinde Süfî ve tüccarların gayreti, âlim ve mücahidlerin katkısıyla Orta Asya'da yüz binlerce Türk, kısa bir süre

içinde Müslüman oldu. Oysa devletlerin kurumsallaşmasıyla toplumların Müslümanlaşma hızı orantılı değildi.

Müslümanlaşan büyük topluluklar, kendilerine İslâm'ı özümsetecek büyük kurumsal yapılarca karşılanmadılar. Aksine karşılarında beşerî/örfi/kültürel yanlarını sürdürmeyi kışkırtan devlet yapıları gördüler. Bunun için pek çok topluluk, dinî ritüellerde kısmen İslamlaşırken medeni olarak İslamlaşma konusunda sorunlu kaldı.

Yakıştırılmış “cihan sultanı” unvanını gerçekleştirme umuduna yönelen her han/hakan, yeni Müslüman olan Türk boylarını kendisini emeline kavuşturacak askerî güç olarak gördü. Yeni Müslüman olan Türkler ise hem Müslüman olmakla hem hükümdarın iktidarının oluşmasına katkıda bulunmakla haklı olarak kendilerini Müslüman devletlerin ortağı gördüler. Ne var ki bu durum, yeni Müslüman olan unsurların yüzlerinin fetihlere değil, iç kavgalara yönelmesine yol açtı.

İslâm, bu vaziyet içinde doğudaki yolculuğunu tamamlayamadı. Müslümanlar, Doğu'dan gelecek olan Moğol ve Çin tehdidini bertaraf edemediler. İslâm, esaslarına bağlı hükümdarlarca güneyde Hint'e açılırken kuzeyde Sibiry'a doğru yol alamadı. Hâlbuki bugün bertaraf etmediğin komşu düşman, yarın senin istilacıdır.

Bu eserde, Doğu Türkistan ve İran'daki İslâm mirasına ağır darbe indirip Bağdat'taki büyük birikimi tarihe karıştıran Moğol istilasına karşı Müslüman direnişini bulacaksınız.

Büyük müverrih İbnü'l-Esîr Moğol dehşetini şu sözlerle aktarır: “Bu hadiseyi yazmaktan yıllarca çekinip durdum. Onu dehşetinden dolayı anmayı kerih gördüm. Bir yazmaya karar verip bir vazgeçtim. İslâm ve Müslümanların ölüm haberini vermek, kime kolay gelir. Bunu anlatıp hatırlatmak kimin hoşuna gider. Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bundan önce ölüp bir daha hatırlanmamak üzere unutulsaydım (da bu vakayı yaşamasaydım ve anlatmasaydım)! Dostlarım, bu olayı yazmam için beni zorlayıp durdular, ben sakındım. Sonra bu olayı anlatmaktan kaçınmakta bir yarar olmadığını

gördüm ve bu büyük hadiseyi, bu büyük musibeti aktardım. O ki gün ve gecelerimizi kararttı, bölgede yaşayan bütün insanları ve özellikle Müslümanları kökünden kazıdı. Biri 'Dünya, Allah'ın Hz. Adem'i yarattığı günden bu yana böyle bir musibet görmedi' derse muhakkak doğru söylemiş olur. Tarih kitapları, bu olayın dehşetini ne kadar anlattırlarsa anlatsınlar, kıyısından kenarından dahi geçmiş sayılmazlar.”^[1]

Osmanlı tarihçisi Peçevî ise bu istilanın dehşetini “Derler ki öteden beri Allah'ın iradesine uygun olduğu üzere, sürekli olarak bin yıl insan doğsa ve bu sırada tek bir kimse ölmese İran ve Turan ülkeleri eski bayındırlığına kavuşamaz.”^[2] sözleriyle anlatmaya çalışmıştır.

Bu istila, bugüne kadar ne yazık ki yeteri kadar irdelenmemiş, misalen bugün dünyayı tahakkümü altında tutan Batı istilasası ile Moğol istilasası arasındaki uyuşma, neredeyse hiç gündeme gelmemiştir. Batı istilasası, hep Haçlı istilasasının devamı gibi anlatılmıştır. Oysa Batı istilasası ile Moğol istilasası arasındaki benzerlik, Batı istilasası ile Haçlı istilasası arasındaki benzerlikten çok daha açıktır. Hatta özellikle İslâm âlemi örneğinde Batı istilasası, neredeyse Moğol istilasasının modern bir kopyasıdır.

Öte yandan istilaya karşı Müslüman direnişi de henüz bütün olarak ele alınmamıştır.

Bu eserde Moğol istilasası ve ona karşı Müslüman direnişini bir ana çerçeve içinde kayda değer bir bütünlük içinde bulacaksınız.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Kaynaklara Özce Bakış

Moğol istilasası; yol açtığı dehşeti bize aktaracak kaynak katliamını da yapmıştır. Bunun için vakaları yaşayanlardan öğrenme imkânımız sınırlanmıştır. Tam bir istila yaşamayan

[1] Ebü'l-Hasen İzzüddin Alî b. Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978), 10/399.

[2] Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 438.

kalelerde cihada katılıp Hint'te yaşamını sürdüren Minhâc-ı Sirâc Cûzcânî (ö. 664/1266'ten sonra) ve istilaya uğrarken Nesâ'da bulunup cihada katılan ve Celâleddin Hârizmşah'a (ö. 629/1231) katılıp onun kâtipliğini yapan Nesevî (ö. 647/1249-50) bir yana bırakılırsa vaka coğrafyasından bütün kaynaklarımız, Moğollar'ın hizmetine giren Müslüman tarihçilerdir.

Moğol devrini gören Ebü'l-Muzaffer Alâüddîn Atâ Melik Cüveynî (ö. 681/1283) ile başlayan Moğol hizmetkârı Müslümanlarca istila anlatımı, İlhanlı Devri'nde Reşidüddin Fazlul-lâh (ö. 718/1318) ve Vassâf Ebû Naim-i Yezdî (ö. 730/1329-30) gibi tarihçilerce bir tür tekrarlanmıştır.

Sonraki devirde sair İranlı tarihçilerce sürdürülen Cüveynî-Reşidüddin-Vassâf çizgisi, genel olarak istilaya Müslümanların hataları üzerinden mazaret bulma ya da istilayı bir tür cebrî vaka (kader) olarak tasvir edip Moğolları günahlarından beri tutma ve Müslümanların onlara karşı nefretini azaltma yaklaşımı üzerinde oluşmuştur. Bu anlatımın temel kaygısının İran'a hâkim Moğol varisi İlhanlı idaresinin istikrar bulması olduğu söylenebilir.

Söz konusu anlatım, meselelere vakıf olmayan kimi Müslüman tarihçiler gibi Oryantalistlerin de ilgisini çekmiştir. Müslüman tarihçiler, bu çizginin öncü isimlerinin kaygısından habersiz gibidirler. Oryantalistler ise Moğol istilasını, İslâm dünyasını istila etmenin mümkün olduğunu Batılı güçlere kabul ettirmek, onlara bu yönde bir tecrübe arz etmek için bir ikna aracı olarak görmüşler ve sözü edilen çizgide kendileri için doyurucu ölçüde malzeme bulmuşlardır.

Oryantalisleri rahatlatan diğer anlatımlar ise sınırlı Papalık/Haçlı anlatımlarının yanında, Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (ö. 685/1286) başta olmak üzere İslâm âlemindeki yerli Hristiyanların anlatımlarıdır. Müslümanlara karşı net bir yaklaşımla Moğol yanlısı olan bu Hristiyanların anlatımı ile Cüveynî-Reşidüddin-Vassâf anlatımı arasında pek çok noktada paralellik vardır.

Tarihçilerin dini, onların yaklaşımlarında bazı farklara yol açmışsa da genel olarak Moğol yanlısı olmaları onları birbirine yaklaştırmış ve benzer anlatımlara götürmüştür. Oryantalistler, aslında Moğol/İlhanlı hizmetindeki Müslüman tarihçilerle aynı kaynaktan beslenen Hristiyan tarihçilerin aktardıklarını, tezlerine sözde farklı dayanaklar bulmak için kullanmışlardır. Ellerindeki o malzemeye Moğollar'ın kendilerine ait yegâne kaynak olan Moğollar'ın Gizli Tarihi adlı menşei ve yazım tarihi belirsiz eserde bulduklarını da eklemişler; zaman zaman Moğollar'dan bağımsız İslâm tarihi anlatımlarını da atıflar yaparak tezlerine tam bir inandırıcılık kazandırma yoluna gitmişlerdir.

Günümüzde Türkiye dâhil, İslâm dünyasında Moğol istilasına yönelik seküler/ulusalcı anlatımlar genel olarak söz konusu kadim anlatımlarla Oryantalistlerin anlatımlarının sentezinden ibarettir, denebilir. Bu da Moğol istilasına yönelik Müslümanlar aleyhine veya en azından Müslümanlar için deneyim kaynağı olmak konusunda sorunlu bir anlatım sürekliliği ihdas etmiştir.

Moğollar'dan bağımsız Moğol istilasını anlatımının esasları; Cûzcânî, Nesevî ve vakaları hayatının son yıllarında derin üzüntüler içinde takip eden büyük tarihçi İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) tarafından oluşturulmuştur. Cûzcânî, istilaya karşı direnişin destanını yazmaya çalışırken Nesevî, Celâleddin'in tutarsız tutumları karşısında karamsar, İbnü'l-Esîr ise Haçlılara karşı zaferlerin tanığı olarak Moğollar konusunda bir tür şaşkınlık ve hayıflanma hâlinindedir.

Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256), İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262), Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), İzzeddin İbn Şeddâd (ö. 684/1285), İbn Vâsıl (ö. 697/1298) gibi istilanın Irak, Anadolu ve Şâm uzantılarını yaşayan tarihçiler, istilanın ilk yılları konusunda genel olarak İbnü'l-Esîr'in takipçileri konumunda kalmışlardır. İbnü'l-Esîr, çok kıymetli tahliller yapmışsa da takipçileri Memlûk idaresi altında, o tahlilleri sürdürmekten her nedense kaçınmışlardır. Böylece elimizde eksik bir tarihi anlatımı oluşmuştur.

8/14. yüzyılı İslâm tarihçileri Zehebî (ö. 748/1348) ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi simalar ise istilanın Irak ve İran'da oluşturduğu mezhepsel dönüşümün o devirde kaygı verici etkisi altında bir anlatım geliştirmişler, istilanın köklerinden öte Bağdat'ın istilas ve sonrası ile ilgilenmişlerdir. Onların anlatımlarına halkın bir türlü ısınamadığı Memlûk idaresinin istikrar bulmasını sağlama kaygısında olan Memlûk divan memurları konumundaki tarihçiler de istila ve istilaya karşı direnişin gerçekliğinden hafif bir kırılmayla uzaklaşan bir anlatım geliştirmişlerdir.

Eyyûbî tarihçisi ve aynı zamanda Eyyûbîlerin Memlûkler Devri'nde Şam coğrafyasında ayakta kalmayı başaran Hama idaresinin meliki Ebü'l-Fidâ el-Eyyûbî'nin (ö. 732/1331) anlatımı pek de farklı değildir. Günümüzde bu çizgi özellikle, dindar tarihçiler tarafından sorgulanmadan sürdürülmekte, Oryantalist anlatıma karşı bu anlatım alternatif anlatım gibi sunulmaktadır.

Hakikatte Moğol istilasına dair Haçlı istilasından çok farklı olarak, müstakim ve müstakil bir İslâm tarihi anlatımı tam olarak oluşmamıştır. Bu da günümüzün tarihçilerinin işini zorlaştırdığı gibi onlara böyle bir anlatım geliştirme vazifesi yüklemektedir.

Metinlerde zaman zaman kaynak değerlendirmesi de yaptığımndan burada sözü daha fazla uzatmayacağım. Ancak kaynaklarımızdan anlaşılacağı üzere eserimizde bütün bu kaynaklar mümkün olduğu kadar aralarında karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmiş vaka ile ilgili kapsamlı bir tahlile gidilmiştir.

Coğrafyaya Özce Bakış

Bağdat merkeze alındığında istila coğrafyası batıdan doğuya doğru, şu şekilde tarif edilebilir. Basra Körfezi'nin batısındaki bugünkü Doğu ve Güney İran coğrafyası, kaynaklarımızda Irâk-ı Acem ve kimi zaman sadece Irak olarak geçer. Bu coğrafyanın önemli şehirleri, bugünkü Irak-İran sınırındaki

Hemedan'ın güneyinde İsfahan, Şiraz; kuzeydoğusunda Rey ve Kazvin'dir.

İrâk-ı Acem'in kuzeyi ve kuzeydoğusunda Horasan yer alır. Horasan'ın başlıca şehirleri batıdan doğuya doğru Cürcan, Nîşâbûr, Tûs, Merv ve biraz güneyde kalan Herat'tır. Nesâ, bölgenin en doğusundaki şehirdir. Merv'in doğusunda, Ceyhun Nehri'nin güneyinde yer alan Belh de bu bölge içinde sayılır.

Horasan'ın ötesinde Ceyhun (Amuderya) Nehri'nin Aral Gölü'ne dökülen kolları etrafındaki Hârizm (Hevârizm) bölgesi gelir. Hârizm'in başşehri bugün Özbekistan sınırları içinde yer alan Gürgenç (Ürgenç)'tir.

Hârizm'in ötesinde Semerkant ve Buhara gibi İslâm şehirlerinin yer aldığı Mâverâünnehir yer alır. Mâverâünnehir'in doğu sınırlarını oluşturan Seyhun (Siri Derya) Nehri'nin doğusunda Balasagun gibi İslâm şehirlerinin yer aldığı Türkistan ve Doğu Türkistan coğrafyası bulunur.

İstiladan önce Seyhun Nehri'nin hemen doğu kıyısındaki Otrar ve çevresi dışındaki bölgeler, Karahıtay istilasından önceydi. Kadim Karahanlı ve Uygur coğrafyası olan bu İslâm toprakları, Karahıtaylıların çökmesi üzerine Moğollarla Hârizmşahlar arasında çekişme sahasına dönüşmüştür.

Moğol istilas, doğuda Otrar'da başlamış; batıda Eskişehir'in batısına kadar uzanmıştır. Anadolu merkeze alındığında güneydoğuda Bağdat ve güneyini içine almış, güneyin en batısında ise Filistin'de Nablus ile Beysân şehirleri arasında yer alan Aynicâlût'ta durdurulmuştur.

Basra Körfezi'nin batısında İrâk-ı Acem'den sonra bugünkü Sistan ve Belücistan'ı içine alan Kuhistan coğrafyası yer alırdı. Onun da ötesi Sind Nehri'nden başlayarak Hint kıtası İslâm coğrafyasıdır. İstila bugünkü Pakistan'ın kuzeydoğusunda yer alan Lahor'a uzanmışsa da güneyde Delha (Delhi)'ya uzanamamış, Belücistan'ın ötesinde ise Sind Nehri'ne takılmıştır.

İslâm'ın üç mukaddes şehri Mekke, Medine ve Kudüs istila edilmediği gibi Filistin, Hicaz ve Yemen'le birlikte Mısır ve batısı da Moğol istilas

Eserimizde istila anlatılırken her bölge ve o bölgenin önemli şehirleri tanıtıldığından burada bu özce bilgilerle yetinmemiz daha yerinde olacaktır.

